

לכבוד משפחת בעלז

מתן על הפרק

התכנית השש-שנתית המקוונת
ללימוד שבועי של נביאים וכתובים

פרק ג'

לאחר 'לידתו' המחודשת של יונה ביציאתו ממעי הדג, יונה יוצא עתה מחדש לשליחותו. הפרק פותח בציווי נוסף ליונה [א-ב]. הפעם ממלא יונה את הציווי [ג-ד], ונבואתו נושאת פרי - אנשי נינוה שבים בתשובה [ה-ט], וגזר הדין מתבטל [י]. משמעותו של הפרק מתבררת מתוך השוואתו לשליחות הראשונה ותוצאותיה בפרק א'.

1.

במרכז הפרק ניצב תיאור תשובתם של אנשי נינוה, המתוארת בפירוט ובהרחבה.

א | תגובת אנשי נינוה מתוארת בפסוק ה. מהם המאפיינים של תגובה ייחודית זו ומה היא נועדה להבליט?
ב | מתיאור פעולות האנשים הפשוטים עובר הכתוב לתיאור מעשי המלך [ו-ז]. עקבו אחרי ארבע הפעולות שנקט המלך ועמדו על היחס ביניהן. כיצד שינה המלך את אופיו של הצום הציבורי? אילו היבטים נוספו בדבריו ומה משמעותם?

ג | בפסוק י מתוארת תגובת ה' לתשובת אנשי נינוה - דייקו בפסוק - לאיזה פן במעשי העם הוא מתייחס? ראו גם **משנה תענית ב, א**: הַזָּקֵן שֶׁפָּהַן אוֹמֵר לְפִנְיָהּ דְּבָרֵי כְבוֹשֵׁי: אַחִינוּ, לֹא נֶאֱמַר בְּאֲנָשֵׁי נִינוּה 'וַיֵּרָא הָאֱלֹהִים אֶת שִׁקְמָתָם וְאֶת תַּעֲנִיתָם, אֲלֵא: 'וַיֵּרָא הָאֱלֹהִים אֶת מַעֲשֵׂיהֶם, כִּי נָשְׁבוּ מִדִּרְכָם הָרָעָה; וּבִקְפָלָה הוּא אוֹמֵר: 'וְקָרְעוּ לְבַבְכֶם וְאֵל בְּגְדֵיכֶם'.

2.

א | תשובת אנשי נינוה מקבילה לתשובת המלחים בפרק א': עמדו על קווי הדמיון בין שתי הסיטואציות. קימתו של המלך והכנעתו מלפני דבר ה' מהופכת לקימתו של יונה בפרק א', ומקבילה לדמות רב החובל בפרק. עקבו אחר היחס בין מעשי שני המנהיגים למעשי ההמון. איזו תפיסה דתית מתבטאת בלשון אי הוודאות הננקטת על ידיהם בשני הפרקים [א, ו; ג, ט]?

ב | במה נבדלות הפעולות בכל מקום? כיצד מהווה יונה מפתח להצלחה בשני המקרים וכיצד הדבר קשור לעילת הסכנה בכל מקום?

3.

ברקעו של הפרק מרחף סיפור הפיכת סדום: יונה אומר לאנשי נינוה 'עוד ארבעים יום ונינוה **נהפכת**', עונש זה על עיר שלמה, מצאנו בעבר רק אצל סדום. כך גם בדברי ה' בפרק **א'** נאמר על נינוה 'כי עלתה רעתם לפני, בדומה לאמור על סדום שצעקתה הגיעה אל ה'. כיצד מבליטה הקבלה זו את ההבדל שבין פעילותו של אברהם כנביא [בראשית **י"ח**, כ-לג], לבין יונה כנביא? [שימו לב לכך שבשני המקרים אין הנביאים מקבלים את דבר ה' בכניעה!] לעומת זאת כיצד היא מחדדת את ייחודה של תגובת אנשי נינוה לנבואת יונה אל מול תגובת אנשי סדום למלאכי ה'?

פרק ד'

לכאורה, פרק **ג'** מהווה את הסיום והפתרון של הסיפור - העיר ניצלת מהפיכה והשליחות מצליחה. אולם חתימת הספר דווקא בפרק **ד'**, המהווה את שיאו, מלמדת שתשובת נינוה איננה עיקרו של הספר כי אם דמותו של יונה. בעוד שהפרקים הקודמים כללו רק צעדים חד צדדיים, ללא דו שיח, הפרק פותח בדו שיח בין יונה לה' בתוך העיר [א-ד], ולאחריו דו שיח בין ה' ליונה מחוץ לעיר [ה-יא].

4.

לאחר שתיקתו הגדולה בפרקים הקודמים מגלה יונה לראשונה את אשר על ליבו וחושף את סיבת בריחתו מלפני ה'. אולם גם בדבריו כאן לא ברורה לגמרי הסיבה. עיינו בשני הפירושים הבאים וחישוב מה סיבת התנגדותו של יונה לתשובת אנשי נינוה לפי כל מקור?
א | רש"י פרק ד: וירע אל יונה - אמר עכשיו יאמרו העכו"ם שאני נביא השקר: הלא זה דברי - יודע אני שאם יחזרו בתשובה לא תחריבה ואהיה שקרן בעיניהם.

ב | ירושלמי סנהדרין יא, ה: אמר רבי יונה יונה בן אמיתי נביא אמת היה. את מוצא בשעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא קום 'לך אל נינוה' לפני אמר יונה יודע אני שהגויים קרובי תשובה הן והריני הולך ומתנבא עליהם והם עושין תשובה והקב"ה בא ופורע משונאיהן של ישראל [=עם ישראל] ומה עלי לעשות - לברוח... [ראו גם את התוספת המעניינת של ראב"ע בהשוואה למשה ולאלישע, שחי סמוך לדורו של יונה ולפי המדרש היה רבו: 'בעבור ראותו כי ישראל לא עשו תשובה יפחד שתבוא הרעה עליהם על כן יתפלל קח נא את נפשי כדרך 'מחני נא, וכאשר עשה אלישע במשחו חזאל'].

5.

עיינו בדבריו החריפים של יונה בפסוקים א-ג. עקבו אחרי רצף שלוש הרעות. שתיים בסוף פרק **ג'** [י], ואחת בדברי יונה [ד,א], המשתלשלות אחת מהשניה. מה היחס בין הרעות השונות? שימו לב לייחודה של רעת יונה ביחס לרעות שקדמו לה. נסו להסביר לפי זה מדוע טוב ליונה מותו מחייו [ג], וכיצד הדבר עשוי להסביר את התנגדותו העיקשת?

הרחבות ומענה לשאלות "מתן על הפרק" perek.matan@gmail.com

התכנית השש-שנתית המקוונת ללימוד שבועי של נביאים וכתובים
© כל הזכויות שמורות. מתן על הפרק. מתן ירושלים | טל': 02-5944555

6.

בפסוקים ה-יא מופיע הדיאלוג השני בין ה' לבין יונה. ישנה הקבלה בולטת בין הדיאלוג הראשון לשני במבנה ובסגנון: רעה, בקשת מוות, ותגובת ה'. אולם בעוד הדיאלוג הראשון משקף את תפיסתו של יונה, הדיאלוג השני משקף את תשובת ה' ליונה. מהי הרעה המטרידה את יונה בשני המקרים? התייחסו גם לתוספת בתגובת ה' ליונה בפעם השניה [ראו פסוקים ד, ט]. שימו לב גם לאופיה של בקשת המוות בשני המקרים. מהי לדעתכם סיבת ההבדלים?

7.

'ורחמיו על כל מעשיו'

תשובת ה' ליונה, החותמת את הפרק ואת הספר כולו ומהווה את שיאו, נלמדת כלקח ממעשה הקיקיון, אולם לקח זה אינו ברור. נסו להסבירו לאור המחלוקת בין יונה לה' בשאלת מקורה ותכליתה של התשובה בעולם: השוו בין ציטוט מידות ה' בדברי יונה [ב] למקורן בהתגלות ה' למשה [שמות ל"ד-ז] התייחסו להבדלים שבין 'הערכים המובילים' אצל יונה ואצל ה'.

הרחבה - תשובת אנשי נינוה והיכוח היהודי נוצרי, א' אורבך.

במקורות חז"ל אנו מוצאים התייחסות מורכבת לתשובת אנשי נינוה. כך נאמר במשנה תענית ב, א: הִזְקֵנוּ שְׁפָהּ אוֹמֵר לְפָנֶיהָ דְּבָרֵי כְבוֹשִׁין: אַחִינוּ, לֹא נֶאֱמַר בְּאֲנָשֵׁי נִינוּה 'וַיֵּרָא הָאֱלֹהִים אֶת שִׁקְמָה וְאֶת תַּעֲנִיתָם, אֶלָּא: 'וַיֵּרָא הָאֱלֹהִים אֶת מַעֲשֵׂיהֶם, כִּי שָׁבוּ מִדִּרְכָּם הָרָעָה'; וּבְקִבְלָהּ הוּא אוֹמֵר: 'וְקָרְעוּ לְבַבְכֶם וְאֵל בְּגֵדֵיכֶם'. התייחסות חיובית לתשובת אנשי נינוה מופיעה גם בתלמוד הבבלי: וישוּבו אִישׁ מִדְּרָכֵי הָרָעָה וּמִן הַחֲמֵס אֲשֶׁר בְּכַפֵּיהֶם, אָמַר שְׁמוּאֵל אֶפִּילוּ גַזל מֵרִישׁ [קורה] וּבִנְאוּ בִּבְרִיהַּ מִקְעָקַע כֹּל הַבִּירָה וּמִחֲזִיר מֵרִישׁ לְבַעֲלָיו.

בהערכה אחרת של תשובת אנשי נינוה אנו נתקלים במקורות הארצי-ישראליים. בירושלמי:

"אמרו רשב"ל תשובה של רמיות עשו אנשי נינוה, מה עשו, ר' חונא בשם ר' שמעון בן חלפתא העמידו עגלים מבפנים ואימותיהם מבחוץ, סייחים מבפנים ואימותיהם מבחוץ והיו אלה גועים מכאן ואלה גועים מכאן, אמרו אם אין אתה מרחם עלינו אין אנו מרחמים עליהם... וישוּבו אִישׁ מִדְּרָכֵי הָרָעָה וּמִן הַחֲמֵס אֲשֶׁר בְּכַפֵּיהֶם, א"ר יוחנן מה שהיה בכף ידיהם החזירו מה שהיה בשידה תיבה ומגדל לא החזירו. בעלי האגדה בא"י הבליתו אפוא רק צדדים שליליים בתשובתם של אנשי נינוה. לידיעתם היתה זאת תשובה של רמאות ושל חוצפה ולא תשובה שלימה ורצויה. הדעה הזו מתנגדת לדעת המשנה שראתה בתשובה זו דוגמא לדורות. מה הביא את חכמי א"י במחציתה השנייה של המאה השלישית להתעלם מדברי המשנה בה בשעה שחבריהם בבבל המשיכו להחזיק בהם ולהרחיבם? אין זה כי אם סיבה חשובה גרמה לשינוי ומגמה מסוימת טמונה בהמעטת דמותה של תשובת אנשי נינוה המכוונת נגד צד שהיה מעוניין במיוחד בהבלטתה ובהגדלת כבודה וערכה. בבשורות של ה"ברית החדשה" משמשת תשובת אנשי-נינוה - תוכחה לישראל:

הרחבות ומענה לשאלות "מתן על הפרק" perek.matan@gmail.com

התכנית השש-שנתית המקוונת ללימוד שבועי של נביאים וכתובים

© כל הזכויות שמורות. מתן על הפרק. מתן ירושלים | טל': 02-5944555

"אנשי נינוה יופיעו ביום הדין יחד עם בני הדור הזה ויחייבו אותם כי הם עשו תשובה אחרי נבואת יונה, והרי כאן יותר מיונה".

תוכחה דומה אנו מוצאים במדרש:

"העיר היונה, לא היה לה ללמוד בעירו של יונה מנינוה, נביא אחד שלחתי לנינוה והחזירה בתשובה, ואילו ישראל בירושלים כמה נביאים שלחתי אליהם" (מדרש איכה).

הדרשה הנוצרית נאחזה בדרשה היהודית, שהיא כנראה עתיקה, והתאימה אותה לצרכיה. את בריחתו של יונה מסבירה האגדה כניסיון להתחמק מהשוואה בין נינוה ובין ישראל וכמעשה מסירות מיוחדת מצדו של יונה כדי שלא להרשיע את ישראל.

"כך אמר יונה אלך לי לחוץ לארץ מקום שאין השכינה נגלית שהגויים קרובי תשובה הן שלא לחייב את ישראל וכו', רבי נתן אמר לא הלך יונה אלא לאבד את עצמו בים שנאמר - ויאמר אליהם שאוני והטילוני אל הים, וכן תמצא באבות והנביאים היו נותנים עצמם על ישראל. במשה מה הוא אומר - ועתה אם תשא חטאתם - ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת". (שמות **לב**, לב)

הרחבות ומענה לשאלות "מתן על הפרק" perek.matan@gmail.com

התכנית השש-שנתית המקוונת ללימוד שבועי של נביאים וכתובים

© כל הזכויות שמורות. מתן על הפרק. מתן ירושלים | טל': 02-5944555